

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ФАРИНА НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 811.161.2'367.335:82-3ФранкоІ.

**СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ НЕРОЗЧЛЕНОВАНОЇ СТРУКТУРИ
В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Терлак Зеновій Михайлович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Скаб Мар'ян Стефанович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри історії
та культури української мови

кандидат філологічних наук
Войтів Ганна Володимирівна,
Інститут українознавства
імені Івана Крип'якевича,
старший науковий співробітник
відділу української мови

Захист відбудеться 19 квітня 2017 року о 10-й годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, філологічний факультет, ауд. 312).

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано 17 березня 2017 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради К 35.051.23,
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Творча спадщина письменників – важливе джерело вивчення історії літературної мови, матеріал для з'ясування особливостей її функціонування на певному етапі розвитку. Творчість Івана Франка, якого називали „академією наук в одній особі”, була новаторською не тільки з огляду на її ідейно-тематичне і жанрове різноманіття, а й боку її мовної репрезентації. Письменник відстоював необхідність єдиної літературної мови, витвореної на живій народній основі, він вважав, що мова творів письменників Галичини має бути зрозумілою і наддніпрянцям. На думку митця, „кождий, [...] хто бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того і мови, виробленої найбільшим числом талановитих і популярних письменників”.

Мова художніх творів Івана Франка, його публіцистичних і наукових праць неодноразово привертала увагу дослідників, проте й сьогодні, на початку ХХІ століття, доводиться стверджувати, що не всі аспекти означеної проблеми вивчені з однаковою повнотою. Частіше об'єктом наукових студій ставала лексична структура Франкових текстів, особливості їхньої комунікативної сфери, своєрідність поезики письменника, особливості його ідіостилю тощо (Ф. С. Бацевич, І. К. Білодід, М. П. Білоус, С. Н. Бук, В. В. Грещук, Ф. Т. Жилко, Я. В. Закревська, І. І. Ковалик, Т. А. Космеда, І. М. Кочан, Н. П. Корнієнко, В. М. Лев, М. П. Лесюк, І. Г. Матвіяс, Л. М. Невідомська, М. Г. Онишкевич, І. Й. Ощипко, Т. І. Панько, Л. М. Полюга, Є. С. Регушевський, О. А. Сербенська, В. В. Сімович, М. С. Скаб, З. М. Терлак, З. Т. Франко, І. Л. Ціхоцький, І. Г. Чередниченко та інші). Менше вивчений синтаксис творів письменника. У цьому плані вирізняються фундаментальні праці І. З. Петличного, присвячені аналізу структури простих речень в оповіданнях Івана Франка. Художньо-синтаксичні особливості лолінських оповідань були предметом дослідження О. Ф. Дем'яненко. Вивченню синтаксису складного речення в науковому мовленні письменника присвячена дисертаційна праця О. М. Труш, а синтаксична структура його епістолярію привертала увагу Н. Я. Дніпровської. Відзначаючи заслуги письменника у витворенні єдиної української літературної мови, дослідники часто акцентували увагу на авторських виправленнях, які він вносив у синтаксичну структуру своїх текстів (В. В. Грещук, Є. М. Дмитровський, Н. П. Корнієнко, Л. А. Лисиченко, Ф. П. Медведєв, М. Ф. Наконечний, І. Й. Ощипко та інші). Проте синтаксис складного речення в його художніх творах, особливо в жанрах великої прози, залишається поки недостатньо вивченим.

Актуальність дослідження. Потреба ґрунтовного аналізу структурно-семантичних особливостей складних речень у прозових творах Івана Франка зумовлена необхідністю з'ясувати вклад письменника у формування, розвиток та вдосконалення синтаксичної структури єдиної загальнонаціональної літературної мови. На це свого часу звернув увагу ще М. Т. Рильський, який зауважував: „Цікаво, до речі, що майже всі, хто говорить про мову Франка, не звертають достатньої уваги ... на гнучкість його могутнього синтаксису. Це особливо стосується Франкової прози”. Авторські трансформації синтаксичних одиниць

яскраво ілюструють працю письменника над синтаксичною тканиною своїх прозових текстів і дають підстави зробити висновки про характер складних структур в його художньому дискурсі.

Змістове наповнення художньої прози зумовило використання мозаїки синтаксичних конструкцій, серед яких привертають увагу складні речення з підрядними означальними та з'ясувальними. Вони є невід'ємною частиною текстового полотна художніх творів, інструментом творення образності, засобом відтворення дійсності у взаємозв'язках атрибутивних та об'єктних відношень. Особливий інтерес з цього погляду становить як динаміка формування системи засобів зв'язку при поєднанні предикативних частин, так і специфіка будови складнопідрядних речень з підрядними означальними та з'ясувальними.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах наукової теми кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка „Лексико-граматична структура української мови як вияв динаміки її норм” (номер державної реєстрації 0113U005120). Тему роботи затверджено на засіданні Вченої ради філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (витяг з протоколу № 5 від 20 листопада 2013 року).

Мета дисертації – проаналізувати структурно-семантичні особливості складних речень з підрядними означальними та з'ясувальними в художній прозі Івана Франка.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити критерії виокремлення та обсяг складнопідрядних синтаксичних одиниць нерозчленованої структури;
- виявити якісний та кількісний склад сполучних засобів, якими підрядні предикативні частини атрибутивної та об'єктної семантики приєднуються до головної частини; простежити динаміку змін у характері використання сполучних засобів на різних етапах творчості Івана Франка;
- проаналізувати структурні та семантичні особливості підрядних означальних частин як компонентів елементарних та неелементарних складних синтаксичних структур;
- простежити структурні та семантичні особливості підрядних з'ясувальних частин як компонентів елементарних та неелементарних складних синтаксичних структур;
- виявити динаміку синтаксичної структури тексту у прозових творах Івана Франка на різних хронологічних зрізах.

Об'єктом дослідження є складнопідрядні елементарні та неелементарні речення, до складу яких входять підрядні частини атрибутивної та з'ясувальної семантики. Такий обсяг відібраних для аналізу синтаксичних одиниць зумовлений потребою охопити всі можливі їхні семантичні та структурні вияви і дає змогу простежити основні тенденції у формуванні цього різновиду складнопідрядних речень.

Предмет дослідження – структура та семантика підрядних присубстантивно-означальних, займенниково-означальних та з'ясувальних предикативних частин у художній прозі Івана Франка.

Теоретичною основою роботи слугували праці зі синтаксису складного речення, у яких розглянуто історію формування складнопідрядних речень із підрядними означальними та з'ясувальними (О. П. Безпалько, В. П. Заскалета, О. А. Скоропада), особливості функціонування складних одиниць нерозчленованої структури в синтаксичній системі української, російської та польської мов (О. С. Баранівська, С. П. Бевзенко, В. О. Белошапкова, М. М. Богдан, Н. С. Валгіна, І. Р. Вихованець, Д. Д. Герасименко, Г. М. Горяна, Н. В. Гуйванюк, О. Л. Доценко, А. П. Загнітко, В. Г. Зарицька, М. У. Каранська, Є. В. Кротевич, І. К. Кучеренко, С. В. Ломакович, О. А. Луценко, М. В. Мірченко, Е. В. Олійник, В. В. Орехов, О. Ю. Роїк, А. Л. Савченко, І. І. Слинько, О. М. Труш, Р. О. Христіанінова, І. Г. Чередниченко, Л. В. Шитик, К. Ф. Шульжук), функціонування різноструктурних синтаксичних одиниць у художніх текстах (Л. М. Базавлук, П. С. Дудик, Н. М. Єршова, С. Я. Єрмоленко, А. П. Коваль, Н. А. Нестерова, І. З. Петличний, О. Д. Пономарів, О. А. Скоропада, С. С. Смеречинський).

Джерельна база. Дослідження здійснене на базі картотеки, укладеної методом суцільної вибірки складнопідрядних речень з підрядними присубстантивно-означальними, займенниково-означальними та з'ясувальними предикативними частинами із творів Івана Франка „Борислав сміється” (друкувався частинами в львівському журналі „Світ” у 1881–1882 роках, перше кн. видання – 1922 р.), „Захар Беркут” (у двох авторських прижиттєвих редакціях (1883 р., 1902 р.) та „Перехресні стежки” (1899 р.). Ці твори презентують різні періоди творчості Івана Франка і дають змогу простежити динаміку в структурі та семантиці складнопідрядних речень зазначеного типу.

Матеріалом для дослідження послужили 3383 складні речення з підрядними означальною та з'ясувальною семантики.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові методи дослідження – *індукцію і дедукцію* – для узагальнення та виведення нових наукових положень. Для інтерпретації напрацьованого матеріалу застосовано *описовий метод*, за допомогою *порівняльного* методу виявлено відмінності у функціонуванні складнопідрядних означальних та з'ясувальних речень в обох редакціях повісті „Захар Беркут”. Співвіднесеність означальних підрядних частин і відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами, виявлено завдяки використанню *трансформаційної методики* структурного методу. Також за його допомогою досліджено системні зв'язки між частинами складних одиниць. Прийоми *кількісного аналізу* дали змогу обґрунтувати основні тенденції розвитку складних одиниць нерозчленованої структури кінця ХІХ–початку ХХ століття, виявити їх продуктивність у прозі Івана Франка.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній *уперше* на матеріалі художньої прози Івана Франка, що репрезентує різні періоди творчості письменника, здійснено комплексний структурно-семантичний аналіз елементарних і неелементарних складних речень з підрядними атрибутивною та з'ясувальною

семантики; простежено динаміку якісних та кількісних змін в реєстрі сполучних засобів, виявлених у складі підрядних предикативних частин атрибутивної та об'єктної семантики; *уточнено* специфіку синкретичних синтаксичних структур у системі складнопідрядних речень; *конкретизовано* відомості про працю Івана Франка в аспекті кодифікації синтаксичних норм української літературної мови кінця ХІХ–початку ХХ століття.

Теоретичне значення. Опрацьовано проблемні питання класифікації складнопідрядних речень нерозчленованої структури. Дисертація містить матеріал, який ілюструє процес формування синтаксичних норм у кінці ХІХ–на початку ХХ століття, а їхнє відображення в прозовій спадщині Івана Франка дозволяє розглядати ці одиниці як важливий етап в розвитку української літературної мови.

Практичне значення роботи. Результати проведеного дослідження можна використати у викладанні курсів історичного синтаксису, синтаксису сучасної української мови, лінгвістики тексту; при написанні спецкурсів, присвячених вивченню мовних особливостей художньої спадщини письменника. Фактичний матеріал дисертації може слугувати джерельною базою для написання монографії про синтаксис прози Івана Франка, а також підручників та навчальних посібників для студентів.

Особистий внесок здобувача. Усі результати проведеного дослідження особливостей функціонування складнопідрядних речень нерозчленованої структури в прозі Івана Франка отримані самостійно. Публікацій у співавторстві немає.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження обговорено на засіданні кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка та апробовано на таких наукових конференціях: Теорія і практика викладання української мови як іноземної (Львів, 2014), „Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład” (Вроцлав, Польща, 2014); ХХVІІІ щорічна наукова франківська конференція „Чи маю вас ловити, тіні, сіттю слова?": художній світ Івана Франка (ЛНУ ім. Івана Франка, Львів, 2014); ІІІ Міжнародна науково-практична заочна конференція „Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Національний університет „Острозька академія”, Остріг, 2014); ІІІ Міжнародна наукова конференція „Українська мова і культура: здобутки та перспективи” (Київ, 2016); Міжнародний науковий конгрес „Іван Франко: Я єсть пролог...” (до 160-річчя від дня народження) (ЛНУ імені І. Франка, Львів, 2016).

Публікації. Основні положення та результати досліджень висвітлено у 7 статтях, 6 із яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України. Одну статтю опубліковано в закордонному виданні, одну внесено до міжнародної наукометричної бази „Index Copernicus”.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (зокрема, спеціальної літератури – 311 позицій, джерельної бази – 4 найменування), 10 додатків. Повний обсяг роботи – 217 сторінок, основний зміст роботи викладено на 175 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертації та актуальність дослідження. Сформульовано мету й основні завдання роботи, обрано об'єкт і предмет аналізу, визначено джерела фактичного матеріалу та методи їхнього опрацювання, окреслено наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Подано дані про апробацію матеріалу, а також описано структуру роботи та її обсяг.

У розділі 1 „Складнопідрядні речення нерозчленованої структури: теоретико-методологічні основи” проаналізовано погляди мовознавців на природу синтаксичних одиниць, у яких підрядна частина стосується слова або словосполучення в головній, розглянуто основні критерії їх виділення та класифікації.

У першому підрозділі „Складнопідрядні речення атрибутивної семантики в системі синтаксичних одиниць” розкрито теоретичні аспекти логіко-граматичної класифікації, у межах якої залежні означальні частини складнопідрядних речень виділяють за принципом їх ізоморфізму з членами простого речення. Основну увагу зосереджено на структурно-семантичній класифікації, зокрема її семантичному варіанті. Проаналізовано основні принципи виокремлення присубстантивно- та займенниково-означальних складнопідрядних речень, звернено увагу на дискусійні питання, зокрема виділення займенниково-співвідносних речень, а також трактування синтаксичних структур з корелятом *те*.

Окремий параграф присвячено особливостям функціонування сполучних засобів у підрядних частинах атрибутивної семантики, розкрито питання нормативності вибору сполучних слів *що, який, котрий* під час поєднання підрядної частини з головною.

Підрозділ 2 „Складнопідрядні речення об'єктної семантики в системі синтаксичних одиниць” містить інформацію про обсяг та місце цих структур у межах різних класифікацій. Підрядні частини з об'єктною семантикою тривалий час розглядали в системі складнопідрядних речень із підрядними додатковими та підметовими (логіко-граматична класифікація). Із запровадженням структурно-семантичної класифікації складнопідрядні речення з об'єктною семантикою об'єднано в один розряд. Вони є ядром синтаксичних одиниць з валентно зумовленими залежними частинами, у яких наявність підрядної частини визначає семантико-синтаксична валентність опорного слова головної. Проаналізовано синкретизм речень з опорними девербативами у складі головної частини. Розглянуто сполучні засоби, які характерні для підрядних предикативних частин об'єктної семантики.

У третьому підрозділі „Методологічні основи аналізу складнопідрядних речень нерозчленованої структури” висвітлено основні методологічні принципи дослідження, подано термінолексику, яку використовуємо в роботі, з'ясовано доцільність застосування методів та прийомів на кожному етапі опрацювання фактичного матеріалу. У реченні органічно переплетені формальні та семантичні ознаки як вияви різних його рівнів. Для аналізу матеріалу використовуємо

системно-структурний підхід, а синтаксичні одиниці розглядаємо в ієрархії та взаємодії.

Розділ 2 „Складні речення з підрядними атрибутивною семантики в художній прозі Івана Франка” присвячений аналізу функціонування складних речень із підрядними *присубстантивно-* та *призаймениково-означальними* в художній прозі письменника. Він складається з чотирьох підрозділів.

У першому підрозділі **„Складні речення з підрядними присубстантивно-означальними”** розглянуто систему елементарних та неелементарних синтаксичних одиниць з підрядними атрибутивною семантики, у яких опорним словом виступає іменник. Виявлено, що у двох романах дещо переважають елементарні структури (приблизно 52, 5%), а в тексті повісті більше неелементарних – 51, 9%. Перший параграф містить докладний аналіз речень з однією означальною частиною. У прозі Івана Франка 55, 7% становлять синтаксичні структури з підрядними частинами атрибутивно-приєднувальної семантики і 44, 3% – атрибутивно-видільної. Найяскравішою формальною ознакою атрибутивно-видільної семантики в аналізованих текстах є вказівний займенник **такий**, він тісно пов’язує дві предикативні частини, але є факультативним елементом, його функція – виділяти предмет чи особу, позначену опорним словом.

Аналіз синтаксичної структури складнопідрядних речень із підрядними означальними засвідчує, що репертуар сполучних засобів, які використовує Іван Франко на різних етапах творчості, відрізняється якісно та кількісно. Є елементи, однаково вживані як у ранніх, так і в пізніх творах, але щодо окремих виявляємо чіткі закономірності та тенденції до зростання чи спадання у вживанні. Такий розподіл насамперед зумовлений розвитком мови на зламі століть, змінами в її синтаксичній системі, а також свідомою редакторською працею письменника над удосконаленням мовної тканини своїх творів. Складнопідрядні речення з підрядними означальними, виявлені у прозі Івана Франка, ділимо на дві великі групи: синтаксичні одиниці з підрядними *означальними відносного підпорядкування* та *сполучникового підпорядкування*. Відсоткове співвідношення сполучних засобів становить відповідно 80, 3%, 95, 7%, 77, 8% (дані з трьох творів подано хронологічно) та 19, 7%, 4, 3%, 22, 2%.

У романі „Борислав сміється” та першій редакції повісті „Захар Беркут” найчастотнішим є використання сполучного слова **котрий** (відповідно 39, 2% і 58%), наприклад: *Приготовляли перекуску, котрою Гаммершляг хотів учити закладини нового дому* [Б. см¹., 6]. *Одно тільки клопотало його, що зробити з Мирославою, котра конче хотіла й собі стояти на окремій становищі, а не при боці свого батька* [З. Б., 12–13]. Це своєрідна ознака стилю автора і доказ поширеності цього сполучного елемента в західноукраїнському варіанті літературної мови окресленого часового відрізка. У романі „Перехресні стежки”, який належить до зрілого періоду творчості, Іван Франко використовував цей сполучний засіб дуже рідко (усього 3, 6%):

¹ Використовуємо умовні позначення: „Б. см.”– „Борислав сміється”, „З. Б.”– „Захар Беркут”, „П. ст.”– „Перехресні стежки”.

Високою частотністю вживання вирізняється і сполучне слово **що**. На ранніх етапах творчості воно становить трохи більше однієї четвертої усіх елементів зв'язку й функціонує приблизно однаково в аналізованих текстах („Борислав сміється” – 26, 7%, „Захар Беркут” – 28, 2%.) Але в романі „Перехресні стежки” його сполучний потенціал різко зростає і становить майже половину від усіх використаних в тексті сполучних засобів – 49, 2%: *Та все-таки йому, гордому бояринові, що виріс і великої честі дослужився при князівським дворі, важко було прилюдно віддавати подяку за вирятування доньки мужикові* [З. Б., 23]. *Вони йшли довгою, простою вулицею, що вела на дворець залізниці* [П.ст., 5].

Рідше підрядні означальні частини приєднуються омонімним сполучником **що**: „Борислав сміється” – 15%, „Захар Беркут” – 4, 3%, „Перехресні стежки” – 10, 4%: *Будовничий стояв, не кажучи нічого, тільки сильніший рум'янець почав виступати на його лице, – знак, що просьба робітників неприємно його діткнула* [Б.см., 19].

Відносний займенник **який** у ролі сполучного засобу в ранніх прозових творах Івана Франка майже не вживається. Так, наприклад, у романі „Борислав сміється” засвідчено всього 6, 8% випадків його функціонування, у повісті „Захар Беркут” першої редакції ще менше – 5%: *Хіба ж не видите тих користей, які з такого сполучення сплинуть на нас?* [Б.см., 25] *Бояри відійшли вже були досить далеко, Максима не видно, а перед нею безладна сутолока скал та ломів, через яку, бачилось, прохід був неможливий* [З. Б., 19]. У романі „Перехресні стежки” частотність використання сполучного слова **який** суттєво зростає – 24, 4% (на другому місці після відносного займенника **що**): *Зі слів Стальського віяла сьогодні щирість; не чути було тої злобної ноти, яка так неміло доторкала Євгенія вчора* [П. ст., 17].

Окрему групу становлять формальні засоби для передавання у залежній частині ознаки за місцем або часом: **де**, **звідки (відки)**, **куди**, **коли (відколи)**, **поки**, **доки**. Якщо на появу сполучного засобу з просторовим значенням семантика означуваного слова не впливає, то з часовим значенням, навпаки, є провідним фактором (опорні елементи в головній частині належать до часової тематичної групи (*хвиля, день, ніч*): *Але ось від Лану (лану), де на сході видно було височезну побілену божницю, почувся великий крик і гамір* [Б. см, 8]. *Се ж нині був його перший адвокатський виступ у сьому місті, куди він отсе тільки що перенісся* [П. ст., 4]. *За той час оба приятелі від ринку зійшли вже долів, на місток, відки улица почала знов підійматися догори, поміж двома рядами високих ясенів, поки не урвалася наверху, де блискучий позолочений хрест меркотів до сонця* [Б. см., 27]. *Герман знов не любив сина, вже хоть би тому, що і в ті рідкі дні, коли бував дома, через нього не мав ніколи супокою* [П. ст., 44]. *Баухові від його погляду чогось недобре зробилося, і він замовк на хвилю, поки юрба не перейшла* [Б. см., 188]. – *На час, на час, доки Жиди плату більшу не дадуть* [Б. см., 172].

Рідше підрядні означальні речення у двох романах письменника приєднуються сполучником **щоб (щоби)** – 3, 2% („Борислав сміється”) та 1, 4% („Перехресні стежки”). Залежні частини інформують читача про дію, яка є теоретично можливою, але не бажаною. Наприклад: – *Ну, се справді був би досить незвичайний феномен, –*

мовив президент, – щоб убійця зараз на другий день аранжував публічне зібрання наперекір властям і промовляв аж до самої хвили арештування [П.ст., 313].

Зрідка в аналізованих романах Іван Франко використовує для приєднання підрядних означальних частин сполучні елементи з порівняльною семантикою: **як** (сполучне слово), **мов**, **немов**, **немовби**, **мовби**. Частотність використання слів **як** та **мов** з модифікаціями становить приблизно по 1% у кожному з творів: *Ті листи вона відбирала і читала з такою дрожжю, з таким зрушенням, як молоді дівчата відбирають і читають любовні листи* [Б. см., 118]. *От такі остереження в найрізніших точках збирав Євгеній на кожній візиті, а обійшовши всіх міських гонораціорів, він мав таке чуття, немовби відбув мандрівку по якійсь sloaka taxita* [П.ст., 23].

Нетиповими засобами зв'язку для аналізованих складнопідрядних речень із підрядними означальними є сполучник **чи** та займенник **хто**: *Догадка була, чи не втопився в ставі, але досі не можна було дошукатись тіла* [Б. см., 33]. *Удається може дуже легко, а коли удасться, ну, тоді й питання нема, хто з нас буде сміятися, чи я, чи ви!*» [Б.см. 240]. Атрибутивна семантика підрядних частин у таких структурах ускладнюється відтінком об'єктного значення.

За особливостями розташування підрядної частини щодо головної в аналізованих текстах абсолютно переважає постпозиція – типовий спосіб підпорядкування для цього типу синтаксичних одиниць. У кількісному вимірі вона становить 87,4% („Борислав сміється”), 80,5% („Захар Беркут”) та 81,6% („Перехресні стежки”).

У другому параграфі подаємо аналіз підрядних означальних частин у складі неелементарних складних речень. У прозі Івана Франка виявлено 152 синтаксичні одиниці, у складі яких функціонує кілька підрядних означальних частин. З них 35 – у романі „Борислав сміється”, 46 речень виявлено в тексті повісті „Захар Беркут”, 71 – у романі „Перехресні стежки”. 30% усіх аналізованих речень об'єднані однорідною супідрядністю, 31% – неоднорідною, 24% – послідовною підрядністю, 5% становить комбінована підрядність. У 10% поліпредикативних одиниць містяться залежні означальні частини, які разом із відповідними головними утворюють на зовнішньому рівні речення окремі змістові блоки, об'єднані сполучниковим сурядним або безсполучниковим зв'язками: *Максим кланявся їм і вітав їх голосно, приязно; далі й Мирослава почала вітати старих тухольців, що стояли на дорозі; тільки Тугар Вовк ішов понурий та німий, навіть поглянути не хотів на тих смердів, що сміли супротивлятися волі його князя* [З. Б., 29–30].

У другому підрозділі „Складні речення з підрядними займенниково-означальними”, який складається з двох параграфів, охарактеризовано функціонування цих синтаксичних структур. У романі „Борислав сміється” відсоткове співвідношення складних речень із займенниково-означальною підрядною частиною розподілено так: 54,5% становлять елементарні синтаксичні одиниці, у яких зафіксовано підрядну предикативну частину атрибутивної семантики; 45,5% – неелементарні речення, серед них із кількома залежними займенниково-означальними частинами. У повісті „Захар Беркут” засвідчено 53,8% елементарних та 46,2% неелементарних складних синтаксичних структур, у складі

яких є займенниково-означальні підрядні частини. Найбільше займенниково-означальних речень зафіксовано в тексті роману „Перехресні стежки”: 61, 6% елементарних і 38, 4% неелементарних (7 одиниць з кількома підрядними займенниково-означальними).

У системі призайменниково-означальних структур найчастіше функціонують такі різновиди корелятивів: вказівні займенники **той (та, те)** – 66, 2%; 48, 8%; 56, 6% (кількісні дані подано послідовно для аналізованих творів: „Борислав сміється”, „Захар Беркут”, „Перехресні стежки”); **такий (така, таке)** – 16, 2%; 17, 1%; 25% (частотність цього корелята суттєво переважає у романі „Перехресні стежки”); **весь (вся, все)** – 9, 4%; 19, 5%; 12%; **сей (ся, се)** – 2, 6%; 6% (лише у двох романах); **хто** – 1, 4% („Борислав сміється”); **кожний (кожний)** – 1, 4%; 4, 9% („Борислав сміється” і „Захар Беркут”); **свій** – 1, 4% („Борислав сміється”); поодинокі випадки вживання слів **дещо, інший** – 0, 4%; **один, один з них, ніхто, хтось** – 9, 7%. Якісний та кількісний склад корелятивних пар подано в *Додатку Г*.

Підрядна частина в призайменниково-означальних структурах найчастіше розташована у постпозиції (56, 8% – „Захар Беркут”, 76% – „Борислав сміється” і 78% – „Перехресні стежки”). Наприклад: *Максим найдужче рад був тому, що його побоювання не справдилося, що йому не довелося перед очима Мирослави поборювати її батька і прогонювати на незвісні шляхи ту, з котрою рад би був ніколи не розстатися* [З. Б., 99]. *Є такі, що живуть ще гірше* [П. ст., 48]. Структури з інтерпозицією залежної частини складають 25% у тексті повісті „Захар Беркут”, 15% і 12% – у романах „Борислав сміється” та „Перехресні стежки”. Наприклад: *Але ті, що захотять опиратися його силі, будуть нещадно роздавлені, як хробаки під колесами воза* [З. Б., 103]. *Все, що дізнався про те задумане діло, втішило його ще дужче* [Б. см., 114].

У повісті „Захар Беркут” засвідчено 8, у романах „Борислав сміється” та „Перехресні стежки” – по 7 речень, де в одній структурі поєднано кілька підрядних займенниково-означальних частин. Найчастотнішими є моделі з неоднорідним підпорядкуванням предикативних частин – 47, 8%: *Думка поета летить у ті давні часи, оживляє давніх людей, а в кого серце чисте і щиро-людське чує, той і в них побачить своїх братів, живих людей, а в життю їх, хоч і як неподібним до нашого, догляне не одно таке, що може бути пожадане і для наших "культурних" часів* [З. Б., 6]. Однорідна супідрядність засвідчена у 39% речень, наприклад: *А де вони живуть, у яким краю, серед яких людей і порядків, се їх мало обходить*. [П. ст., 241]. Частотність моделей із послідовною підрядністю становить 8, 7%, до прикладу: *Вповні справедливий тільки один Бог, той що бачить усе, що кожний з нас ховає на дні серця* [П. ст., 245].

Третій підрозділ „**Особливості ускладнення підрядних частин атрибутивної семантики**” містить характеристику якісного складу синтаксичних одиниць, що ускладнюють предикативні частини атрибутивної семантики. Дещо більше структурних модифікацій засвідчено в тексті роману „Борислав сміється”, проте художнє полотно „Перехресних стежок” кількісно складніше (*Додатки Б, В*). Ці елементи суттєво не впливають на семантику означальних частин, проте модифікують структуру, слугують додатковим засобом увиразнення, виділення вже

відомої інформації та передавання нової. Як засвідчує аналізований матеріал, Іван Франко часто використовує однорідні члени речення, які за частотністю вживання становлять ядро усіх ускладнювальних засобів у структурі підрядних означальних та займенниково-означальних частин, наприклад: *Вода покрила землю, глина розм'якла і розпливалася болотом у руках монголів – така гать не могла спинити води, котра чимраз сильніше, з усіх боків валилася в яму, довго плюскотіла і щезала в ній, поки вкінці не наповнила її зовсім* [З. Б., 164]. *В тім усім було щось таке, що відразу порушило в його душі якісь давні спомини і прошибло його наскрізь* [П. ст., 17].

Письменник ускладнює підрядні частини і відокремленими конструкціями. У ролі відокремлених виступають усі другорядні члени речення, проте явно переважають відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими та порівняльними зворотами: *Озирнувся і побачив з немалим дивом велику купу народу, що стояла довкола плацу, товплячися та цікаво роззираючись* [Б. см., 103]. [...] *через плечі у неї висіли міцний лук і сагайдак зі стрілами, а за гарним шкіряним поясом, що, мов вилитий, обханував її стрункий дівочий стан, застромлений був топір і широкий мисливський ніж з кістяними черенцями* [З. Б., 19].

Іван Франко використовує у структурі означальних підрядних частин і вставні слова та конструкції, які дають письменникові можливість висловити авторське ставлення до змісту повідомлюваного або виражають позицію персонажів щодо відображених у творі явищ і ситуацій навколишньої дійсності. Наприклад: *Я хотів би тільки показати вам і вбити незнищимо в вашу тямку те становище, на котрім би нам, по моїй думці, треба стояти, твердо стояти до крайньої крайности* [З. Б., 54]. *І Бенедьо справді перебував тяжку недугу, з котрої – сам він те бачив – виходу для нього не було* [Б. см., 267].

Як засвідчує аналізований матеріал, синтаксичні структури є важливим засобом естетизації зображуваного в художньому творі. Складнопідрядні речення нерозчленованої структури функціонують у всіх основних лініях словесно-художнього вираження Франкової прози. Серед екстралінгвальних чинників, які найбільше впливають на мовне наповнення діалогів загалом та структуру складнопідрядних речень зокрема, виділяємо вік, освіту, професію, національність мовців, а також координати часопростору, ситуації тощо. Типовими рисами аналізованих підрядних частин, вжитих у діалогах, є їх структурна неповнота, дистантне розміщення у структурі речення, інверсія окремих компонентів висловлювання, а також перебудова синтаксичних одиниць, Наприклад: – *Щоби пан були ласкаві причинитися до складки на того помічника, що го нині підоймою пришибло* [Б. см., 19]. *Знаєте, пане, скажу вам без компліментів... я чув тільки одну, нинішню вашу оборону, але читав справоздане з кількох процесів, де ви боронили...* [П. ст., 11] – *А може, пан не читали тих найстарших казетів... тих цісарських... що від самого цісаря до всіх губернаторів і до всіх старостів ідуть? – закинув один селянин* [П. ст., 146].

Четвертий підрозділ „Мовна практика Івана Франка в аспекті кодифікації синтаксичних норм” складається з двох параграфів, у яких проаналізовано

редакторські виправлення Івана Франка в другому прижиттєвому виданні повісті „Захар Беркут” (1883 р., 1902 р.).

У першому параграфі „Заміна формальних засобів зв'язку у підрядних означальних частинах” проаналізовано зміни елементів зв'язку, які вносив Іван Франко, перевидаючи повість „Захар Беркут”. Найчисленнішу групу одиниць атрибутивної семантики становлять речення, у яких він замінював сполучне слово **котрий** (функціонує у 1-й редакції твору) на **який** (2-га редакція) – усього 78 синтаксичних одиниць. Підраховано лише ті елементарні й неелементарні структури, у складі яких функціонує лише одна підрядна означальна частина. Речення, у яких змін зазнає одна чи дві підрядні частини у будові неелементарної синтаксичної одиниці, виділено в окрему підгрупу. Результати спостережень відображено в зіставлювальних таблицях. Наприклад:

<i>Тури, медведі, дики, се</i>	<i>Тури, медведі, дики, се</i>
<i>небезпечні противники; стрілами з</i>	<i>небезпечні противники; стрілами з</i>
<i>луків рідко кому удасться повалити</i>	<i>луків рідко кому удасться повалити</i>
<i>такого звіря; навіть рогатиною,</i>	<i>такого звіря; навіть рогатиною, яку</i>
<i>котру кидалось на противника при</i>	<i>кидалось на противника при</i>
<i>достатнім приближенню, нелегко</i>	<i>відповіднім приближенню, нелегко</i>
<i>єму дати ради [З.Б.1, 7].</i>	<i>єму дати ради [З.Б.2, 11].</i>

Друге за кількістю місце займають виправлення сполучного засобу **котрий** на **що** (30 речень). У текстах повістей „Захар Беркут” двох авторських редакцій такі заміни дещо нейтралізують атрибутивність означуваного слова у порівнянні з використанням займенника **котрий**. Цей сполучний елемент є граматично універсальним, він підходить для контекстуального вираження всіх граматичних значень числа, роду і відмінка незалежно від співвідносного слова, тоді як слово **котрий** потрібно граматично узгоджувати, порівняй:

<i>І батько, котрий зразу також радив</i>	<i>І батько, що зразу також радив</i>
<i>Мирославі остатися в таборі, в кінці</i>	<i>Мирославі остатися в таборі, в кінці</i>
<i>мусів уступити її просьбам [З.Б.1, 11].</i>	<i>мусів уступити її просьбам [З.Б.2, 14].</i>

Для змістового увиразнення й деталізації оповіді автор замінює слово **котрий** також іншими займенниками: **кудою** (вносить локативний семантичний відтінок), **хто** (для підкреслення того, що опорним компонентом виступає назва істоти). Ці трансформації мають ситуативний характер.

У другому параграфі „Характеристика структурної перебудови та зміни способу зв'язку в складних реченнях з підрядними атрибутивної семантики” з'ясовано природу виправлень у будові всієї одиниці. Появу функціональних еквівалентів можна пояснити не лише внутрішньомовними тенденціями, а й комунікативно-прагматичними інтенціями Івана Франка, бажанням письменника позбутися штучних елементів, що є залишками книжної мови.

Найчисленніша група виправлень стосується речень, у яких підрядна означальна частина з'являється внаслідок трансформації відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами, конструктивними елементами яких виступають активні дієприкметники теперішнього часу (16 одиниць). Для української мови такі дієслівні форми не характерні, тому письменник замінював

вужькодіалектні, книжні чи застарілі дієприкметникові форми співвідносними лексемами, які вводив як опорні у структуру підрядної частини. Для приєднання підрядної атрибутивної частини Іван Франко використовує лише сполучний елемент **що**:

А засуд неприхильний, проганяючий боярина з громади, грозить такою ж немалою небезпекою [З.Б.1, 53].
А неприхильний засуд, що вирече прогнання боярина з громади, грозить такою ж немалою небезпекою [З. Б.2, 48].

Заміна дієприкметникових зворотів підрядними означальними частинами суттєво зміщує змістові акценти у структурі висловлювання, надає йому нового контекстуального звучання.

У другому виданні автор послідовно замінює активні дієприкметники і прикметниками, розуміючи штучність перших в українській літературній мові. В окремих випадках підрядні займенниково-означальні частини розгорнуто за схемою „субстантивований дієприкметник” → „ті, що + дія за його ознакою”: Наприклад:
Стоячі на купах мусили боронитися *Ті, що стояли на купах, мусили від того напору, не хочючи самі боронитися від того напору, не гинути* [З.Б.1, 172].
хочючи самі гинути [З.Б.2, 144].

Зафіксовано речення, у якому підрядну означальну частину Івана Франко перетворив на відокремлену обставину, виражену дієприслівниковим зворотом. Він здійснив таку заміну шляхом опущення сполучного слова **котрий** і перетворення особового дієслова на дієприслівникову форму:

...а в ярах і дебрях галюкають рубачі, трачі й гонтарі, котрі ненастанно, мов невмираючий черв, підгризають та підтинають красу тухольських гір – столітні ялиці та смереки, і або спускають їх, потятих на великі ботюки, долі потоками до нових парових тартаків, або таки на місці ріжуть на дошки та на гонти [З.Б.1, 5].
... а в ярах і дебрях галюкають рубачі, трачі й гонтарі, ненастанно, мов невмираючий черв, підгризаючи та підтинаючи красу тухольських гір – столітні ялиці та смереки, і або спускають їх, потятих на великі ботюки, долі потоками до нових парових тартаків, або таки на місці ріжуть на дошки та на гонти [З.Б.2, 9].

Редагуючи мову своєї повісті, Івана Франко в окремих випадках опускав сполучне слово і перетворював складнопідрядне речення з підрядним означальним на інший тип складного речення – або безсполучникове, або складносурядне із сурядним сполучником, наприклад:

Бурунда змірив його від ніг до голови своїми грізними, дикими очима і сказав через товмача, котрий то услугу сповняв для обох Тугар Вовк [З.Б.1, 161].
Бурунда змірив його від ніг до голови своїми грізними, дикими очима і сказав через товмача, – сю услугу сповняв для обох Тугар Вовк [З.Б.2, 136].

Ще хвиля, бегадире, а тоді прийде з гір правдива повінь, котра швидко наповнить сесю долину [З.Б.1, 168].
Ще хвиля, бегадире, а тоді прийде з гір правдива повінь, і вона швидко наповнить сесю долину [З.Б.2, 141].

Зафіксовано випадки заміни безособового речення на складнопідрядне з підрядним означальним, що давало авторові змогу підсилити змістові нюанси висловлювання з опорою на семантику співвідносного іменника у складі головної частини. До нетипових модифікацій належать корективи у змістовому наповненні підрядної частини або формування нової підрядної означальної частини, якої не було в попередньому варіанті повісті.

У розділі 3 „Складні речення з підрядними об’єктної семантики у прозі Івана Франка” з’ясовано структурно-семантичні особливості складних речень зі залежними з’ясувальними частинами семантики. Перевага динамічної форми розповіді над описовістю (основним засобом творення останньої є складнопідрядні речення атрибутивної семантики) зумовила більшу продуктивність речень об’єктної семантики порівняно з означальними структурами у романах „Борислав сміється” та „Перехресні стежки”. Щодо повісті „Захар Беркут”, то її зміст зумовив рівномірне використання одиниць як означальної, так і об’єктної семантики. Якщо у двох романах переважають елементарні структури (приблизно 52, 5%), то в тексті повісті виявлено більше неелементарних структур з об’єктними частинами – 51, 9%.

Третій розділ складається із чотирьох підрозділів.

У першому підрозділі „Складні речення з однією підрядною з’ясувальною частиною” зосереджено увагу на формальних і семантичних особливостях одиниць аналізованого типу. Опорні слова своєю валентністю та кваліфікаційним значенням проектують появу підрядної частини, але предикати не є головним чинником, що впливає на вибір сполучного засобу, адже часто від тих самих одиниць залежать частини з іншим елементом зв’язку. Важливим є зміст підрядної частини.

Семантико-синтаксичні особливості складних речень з підрядними з’ясувальними спричиняють появу опорних слів різного частиномовного значення. Оскільки найчастіше опорними стають дієслова, то інші частини мови (прикметники, прислівники, прислівникові сполуки *тим більше, тим ліше*), що виконують ці функції і вжиті в такій позиції, частково переходять у так звані синтаксичні дієслова. Для Івана Франка характерним є вживання у складнопідрядних з’ясувальних реченнях опорних займенників у непрямих відмінках: *той (та, те, ті); сей (ся, се, сі); ніхто, ніщо; щось; все; кождий (кожний)*.

Виявлено, що найпоширенішим засобом зв’язку, який письменник активно використовував на всіх етапах творчості, є сполучник **що**. Частотність його функціонування зростає від раннього до зрілого періоду творчості: 48% („Борислав сміється”), 59% („Захар Беркут”), 60, 7% („Перехресні стежки”). *Мабуть, шукала небезпеченьства, бо Максим виразно казав, що дорога другої ровти небезпечніша* [З. Б., 18]. *Я то знав, що з пана Євгенія Рафаловича будуть люди* [П. ст., 11]. Відсоткове співвідношення сполучного засобу **щоб (щоби)** у творах Івана Франка різних періодів становить 8, 6% („Борислав сміється”), 5, 8% („Захар Беркут”) і 8, 6% („Перехресні стежки”) від усіх формальних сполучних елементів: *Як я бажав, щоб від нього починалася нова, спокійна, щаслива доба мого життя!* [Б. см., 24] Як засвідчує матеріал, сполучник **щоб** не втратив свого основного значення, він асемантизувався. У схожих синтаксичних позиціях поряд зі сполучником **щоб**

засвідчено функціонування іншого – **аби**. Окрему велику групу становлять питально-відносні займенники та прислівники **що, хто, який, котрий, чий, скільки, куди, де, звідки, доки, поки, коли, як, чому (чого), нащо, пощо**, а також сполучники **чи, як, якби (коби)**. У прозі Івана Франка також виявлено сполучники, які мають додатковий відтінок порівняння (**немов, мовби, буцімто, ніж**). У текстах двох романів зафіксовано використання елементів зв'язку **пощо** (лише в романі „Перехресні стежки” – 0, 2%) і **нащо** („Борислав сміється” – 0, 1%), які накладають на об'єктну семантику відтінки мети та зумовлюють виникнення питального значення. У тексті роману „Борислав сміється” зафіксовано сполучник **аж**, який є причиною виникнення формо-змістового синкретизму в аналізованих структурах.

Як свідчить зібраний матеріал, у складних реченнях з підрядними з'ясувальними порядок розташування головної і залежної частин є фіксованим: головна → залежна, постпозиція є однією з ключових ознак цих синтаксичних одиниць.

У другому підрозділі „Складні речення з кількома підрядними з'ясувальними частинами” проаналізовано особливості підпорядкування залежних частин. Матеріал засвідчує, що однорідна супідрядність складнопідрядних речень з підрядними з'ясувальними абсолютно переважає на всіх етапах творчості письменника. Так, у тексті роману „Борислав сміється” такий спосіб підпорядкування становить 46, 2% усіх синтаксичних одиниць, тоді як у повісті „Захар Беркут” таких речень більшість – 70%. У романі останнього періоду творчості вони становлять майже половину – 46%. Неоднорідна супідрядність як спосіб підпорядкування залежних частин об'єктної семантики трапляється у текстах набагато рідше: 12, 5%, 2% та 11%. Комбіноване підпорядкування залежних частин на різних етапах творчості Івана Франка майже незмінне у динаміці: 7%, 8% та 6%. У межах кожної з груп подано дані про функціонування сполучних засобів.

У третьому підрозділі „Особливості ускладнення з'ясувальних речень” зосереджено увагу на типових видах ускладнень підрядних предикативних частин об'єктної семантики: однорідних членах речення, вставних словах та вставлених конструкціях, відокремлених членах, звертаннях як невід'ємному елементі діалогів, а також на різних поєднаннях цих елементів: *А може, вам се незвісно, так знайте, що військовий мундур має на жіночі серця дивний, магнетичний вплив* [П. ст., 35–36]. *Я й сам знаю, що син такого батька, певно, й хвилі не просидить дармо!* [Б. см., 23]. *Я отямився аж нині з полудня, і коли спитав за Варкою, мені сказали, що її (на мій крик!) витягли з ями і вже й поховали* [Б. см., 85]. *Я думав, що, виговорившись, вона успокоїться* [П. ст., 42]. – *А таки надіюся, що тебе, коханий графе, наверну на сю, спеціально на сю революцію* [П. ст., 194].

У четвертому підрозділі „Характеристика трансформацій у складних реченнях з підрядними з'ясувальними частинами” здійснено огляд редакторських виправлень письменника в будові цього типу речень, які функціонують в повісті „Захар Беркут”. Виявлено такі основні види: заміна опорного предиката, сполучного засобу, відсутність речення в одній з редакцій, структурна перебудова синтаксичної одиниці. Також трапляються змістові

уточнення, заміни застарілих слів чи діалектизмів, які не впливають на синтаксичну будову одиниць, наприклад:

Захар понамав добре, що засуд, чи Захар розумів добре, що засуд, чи прихильний, чи неприхильний для прихильний, чи неприхильний для боярина, грозить громаді великим боярина, грозить громаді великою небезпеченьством [З. Б.1, 53]. *небезпекою [З. Б., 48].*

Ці авторські трансформації не систематичні і межують зі змінами на лексичному рівні.

ВИСНОВКИ

1. Для аналізу складних елементарних та неелементарних речень із підрядними нерозчленованої структури як компонентів художньої прози Івана Франка на різних етапах творчості використано комплексний структурно-семантичний підхід, який дав змогу врахувати багатоаспектність речень, системність їхнього функціонування, значення одиниць і значення відношень, синхронну перехідність, синкретизм у синтаксичній системі мови.

До складу синтаксичних одиниць нерозчленованої структури входять складнопідрядні речення атрибутивної (присубстантивно-означальні та займенниково-означальні) і з'ясувально-об'єктної семантики (семантичний варіант структурно-семантичної класифікації). У реченнях з опорними віддієслівними іменниками (девербативами) виникає атрибутивно-об'єктний синкретизм. Підставами для їхнього розгляду в системі атрибутивних конструкцій вважаємо часиномовний критерій – категорійне значення предметності, проте зазначаємо можливість синхронної перехідності таких одиниць.

2. Засобами зв'язку в складних реченнях з підрядними нерозчленованої структури є семантичні, асемантичні та асемантизовані сполучники, сполучні слова (відносно-питальні займенники і прислівники). Аналіз формальних елементів творення *означальної* та *об'єктної* семантики – сполучників і сполучних слів – на різних етапах творчості Івана Франка засвідчив кількісні та якісні зміни у їхньому реєстрі (*Додатки А, З*).

Підрядні частини атрибутивної семантики найчастіше приєднані сполучними словами **котрий, що, який**. Фактичний матеріал засвідчує зменшення частотності вживання займенника **котрий**: від 39,2% і 58% до 3,6% (дані з творів у хронологічній послідовності: „Борислав сміється”, „Захар Беркут”, „Перехресні стежки”). Водночас частіше починають функціонувати **що** (від 26,7% до 49,2%) та **який** (6,8% до 24%). Сполучні засоби, нетипові для підрядних частин атрибутивної семантики, накладають додаткові значеннєві відтінки: ознаки за місцем і часом (**де, відки (звідки), куди, коли (відколи), поки, доки**), атрибутивно-компаративна характеристика (**як, мов, немов, немовби, мовби**).

Для гіпотактичних конструкцій зі залежними частинами об'єктної семантики характерним є використання великого реєстру сполучних засобів, які не лише слугують формальними інструментами творення підрядного зв'язку, а й активно впливають на семантико-синтаксичні відношення в реченні. Асемантичний

сполучник **що** абсолютно переважає на всіх етапах творчості Івана Франка (48%, 59%, 60, 7%). Письменник одночасно, але з неоднаковою частотністю використовує асемантизовані сполучники **щоб** (8, 6%, 5, 8% та 8, 6%) та **аби** (0, 1%, 0, 3%, 0, 1%) (у перевиданні повісті „Захар Беркут” засвідчено речення, у яких Іван Франко робить заміну першого елемента на другий). Підрядні з'ясувальні частини також приєднуються питально-відносними займенниками **що, хто, який, котрий, чий, скільки**, прислівниками **куди, де, звідки, доки, поки, коли, як, чому (чого), нащо, пощо**, сполучниками **чи, якби (коби), немов, мовби, буцімто, ніж**. У текстах двох романів одночасно функціонують два і більше елементи зв'язку в одній частині. Також виявлено підрядні частини, які складаються лише зі сполучного засобу, що є доказом їхнього виражального, смислового потенціалу та контекстуальної важливості.

3. Для **присубстантивно-означальних** одиниць характерні два види змістових відношень: *атрибутивно-присднувальні* та *атрибутивно-видільні* (обов'язковим структурним елементом є вказівні займенники з видільною функцією, у Франкових текстах найчастотнішим є **такий**). Темпоральні сполучні засоби (**коли (відколи), поки, доки**) потребують наявності в головній частині спеціального субстантива – іменника на позначення певного проміжку часу (*день, ніч, хвиля, час*). Локативні (**де, відки (звідки), куди**), як правило, залежать від обставини місця, яка може бути виражена субстантивами різних тематичних груп.

Залежні частини атрибутивної семантики поширюють, уточнюють слово як лексичну та морфологічну одиницю і зазнають ускладнень різними мовними засобами: однорідними членами, звертаннями, вставними словами та конструкціями, відокремленими членами, поєднаннями цих елементів (однорідні члени речення+відокремлені члени, відокремлені члени речення+вставне слово, однорідні члени речення+вставлена конструкція, однорідні члени речення+вставне слово, вставне слово+однорідні члени речення+відокремлені члени речення) (*Додатки Б, В*). Постпозиція – типовий спосіб розташування, переважає однорідне (30 %) та неоднорідне (31 %) підпорядкування залежних атрибутивних частин у багатоконпонентних реченнях.

У складних реченнях із підрядними **займенниково-означальними** найчастіше функціонують такі корелятивні пари (кількісні дані та якісний склад на різних етапах творчості подано в *Додатку Г*): **весь – що, весь – хто, той – хто, той – який, той – котрий, той (те) – що** (сполучник), **такий – який, такий – котрий, такий – що** (сполучне слово), **такий – немовби, такий – як, свій – що** (сполучник), **деякий – котрий, хто – що** (сполучне слово), **інший – що** (сполучне слово), **сей – хто, усякий – хто, ніхто – хто, хтось – що** (сполучне слово), **дещо – що** (сполучне слово). Для прози Івана Франка характерним є часте виокремлення опорного займенника. Головна частина може формально складатися лише з одного слова, хоча за змістом тісно пов'язана з початком речення (наприклад, за схемою: ..., **той, що**...). Виділення корелята підкреслює змістову важливість субстантива, з яким він логічно пов'язаний і позицію якого заміщує. Для займенниково-означальних частин частіше, ніж для присубстантивно-означальних, характерне інтерпозитивне розташування (15%, 25%, 12%). У реченнях із кількома підрядними займенниково-

означальними переважає неоднорідна супідрядність (47, 8%), однорідна супідрядність та послідовна підрядність становлять 39% та 8, 7%, трапляються також випадки комбінованого поєднання різних способів підпорядкування залежних частин.

4. У складних реченнях з підрядними **об'єктної** семантики, виявлених у художній прозі Івана Франка, функціонують опорні слова різної частиномовної належності. Залежні частини стосуються дієслів зі значенням розумової та мовленнєвої діяльності (*знати, дослідити, думати, гадати, пізнати* та ін.; *говорити, казати, оповісти, чути, писати, повідомляти* та ін.); фізичної діяльності та сприйняття органами чуття (*побачити, показувати, зробити, видіти*); буття, подієвості (*виходити, статися, означати*); психічної діяльності та емоційних станів (*вірити, чути, терпіти, боятися, надіятися*); дієслів на позначення волевиявлення, бажання, спонукання (*хотіти, дозволити, благати, просити, жадати*). Рідше опорними стають дієприслівники (*знаючи, кажучи*), дієприкметники (*переконаний*), прислівники (семантично вони теж дуже різноманітні: *певно, сумнівно, очевидно, добре, жаль, цікаво, треба, досить, ліпше*), прикметники (переважно в простій формі вищого або найвищого ступеня порівняння: *ліпший, більший*). Опорними також можуть бути займенники *той (та, те, ті); сей (ся, се, сі); ніхто, ніщо; щось; все; кожний (кожний)*. Специфікою Франкових текстів є використання адвербіалізованого іменника *диво* зі заперечною часткою *не*, описової конструкції *мати рацію*, прислівникових сполук *тим більше, тим ліпше*. Майстерність художнього викладу письменника зумовлює появу об'єктно-часового, об'єктно-локативного, об'єктно-причинового, об'єктно-компаративного та об'єктно-цільового синкретизму (мети) у складних реченнях. Опорними, як правило, є дієслова *дякувати, боятися, дивуватися, жалуватися, ждати* та інші, валентність яких проектує різні варіанти змістового поширення.

Підрядні об'єктні частини ускладнені однорідними та відокремленими членами, вставними словами та вставленими конструкціями, звертаннями, а також поєднанням цих одиниць (однорідні члени речення+відокремлені члени, відокремлені члени речення+вставне слово, однорідні члени речення+вставлена конструкція, однорідні члени речення+вставне слово) (*Додатки II, K*). Фіксуємо різну частотність їх використання та неоднаковий кількісний вияв на різних хронологічних зрізах. Типовим місцем залежної частини є постпозиція, інтерпозиція складає 9%, препозиція – 3% (найчастіше це речення з корелятом у головній частині). У реченнях із кількома частинами об'єктної семантики переважає однорідна супідрядність (46, 2%, 70%, 46%).

5. Мова повісті „Захар Беркут” структурно дещо складніша: неелементарні синтаксичні одиниці з підрядними присубстантивно-означальними та з'ясувальними частинами кількісно переважають (займенниково-означальні частіше функціонують як компоненти елементарних речень). Натомість у двох романах виявлено більше елементарних структур, у складі яких функціонують залежні частини атрибутивної та об'єктної семантики. Динамічна форма викладу переважає над описовою.

Порівняльний аналіз двох авторських редакцій повісті „Захар Беркут” засвідчив ретельну працю Івана Франка над текстом. Послідовним та

систематичним є використання замість сполучного слова **котрий** елементів **який**, **що**. На сучасному етапі розвитку мови літературна норма допускає його вживання лише у розподільно-числовому значенні. Контекстуально зумовленим є вживання сполучних слів **кудою** (діалектний варіант слова **куди**) та **хто**. Засвідчено трансформації відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами, та активних дієприкметників теперішнього часу, невластивих українській мові, на складніші за структурою синтаксичні синоніми – підрядні частини атрибутивної семантики. Виявлено заміни способу зв'язку між частинами складних речень (зі складнопідрядного на безсполучниковий та сполучниковий сурядний; із безсполучникового на сполучниковий підрядний). Іноді письменник трансформує підрядну означальну одиницю у відокремлену обставину або додає нову залежну частину атрибутивної семантики. У складних реченнях з підрядними з'ясувальними з двох редакцій повісті „Захар Беркут” виявлено поодинокі заміни опорних предикатів та сполучних засобів **щоб** (**щоби**) на **аби**. Також засвідчено лексичні чи граматичні контекстуальні зміни, додавання нових залежних частин (*Додатки Д, Е, Ж*).

Перспективу подальших розвідок з обраної теми вбачаємо в дослідженні складних одиниць розчленованої та нерозчленованої структури як прикметних рис ідіостилю письменника на матеріалі інших його творів. Такий аналіз дасть змогу виявити синтаксичне багатство і майстерність прози Івана Франка, мозаїку синтаксичних засобів увиразнення художнього викладу. Актуальною залишається потреба визначити роль письменника в процесі кодифікації синтаксичних норм української мови, дослідити його активну діяльність, спрямовану на вдосконалення західноукраїнського варіанта української мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ СТАТЕЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Фарина Н. Г. Сполучні засоби у складнопідрядних реченнях атрибутивної семантики на заняттях з української мови як іноземної / Н. Г. Фарина // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2014. – Вип. 9. – С. 162–170.
2. Фарина Н. Г. Займенниково-означальні речення у синтаксичній структурі повісті „Захар Беркут” І. Я. Франка / Н. Г. Фарина // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія Філологічна : зб. наук. праць / уклад. : І. В. Ковальчук, С. В. Новоселецька. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту „Острозька академія”, 2014. – Вип. 49. – С.123–125.
3. Фарина Н. Г. Редакторська праця І. Я. Франка над мовою своїх творів (синтаксичний рівень) / Н. Г. Фарина // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2015. – Вип. 62. – С. 313–319.
4. Фарина Н. Г. Критерії виокремлення складнопідрядних речень нерозчленованої структури / Н. Г. Фарина // *Studia methodologica*. – Ternopil', 2015. – No. 40. – S. 412–417.

5. Фари́на Н. Г. Функціонування складнопідрядних речень з підрядними атрибутивною семантики в повісті І. Я. Франка „Захар Беркут”(1883 р.) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2016. – Вип. 63.– С. 267–276.
6. Фари́на Н. Г. Синкретизм у складнопідрядних реченнях атрибутивною семантики / Н. Г. Фари́на // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. Вип. 34. – К. : Університет «Україна», 2016. – С.164–176.

Публікації в іноземних виданнях

1. Faryna N. Syncretism in complex sentences of objective semantics / N. Faryna // Spheres of Culture / ed. by Ihor Nabytovych. – Lublin : Maria Curie-Sklodovska University in Lublin, 2016. – Vol. XIV. – S. 323–329.

АНОТАЦІЯ

Фари́на Н. Г. Складнопідрядні речення нерозчленованої структури в художній прозі Івана Франка. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2017.

Дисертацію присвячено аналізу складнопідрядних речень нерозчленованої структури в художній прозі Івана Франка. Розглянуто основні принципи виділення цих синтаксичних одиниць, звернено увагу на проблемні питання класифікації. Простежено динаміку змін в якісному та кількісному складі сполучних засобів, проаналізовано структурні та семантичні особливості предикативних частинах атрибутивною та об'єктною семантики на різних етапах творчості письменника. Виявлено явища синхронного накладання семантико-синтаксичних відношень (синкретизм), які найчастіше були наслідком транспозиційного функціонування засобів зв'язку або семантики опорних слів. Письменник ретельно працював над текстами своїх творів у перевиданнях, про свідчать численні виправлення на синтаксичному рівні, виявлені в тексті повісті „Захар Беркут”.

Ключові слова: складнопідрядні речення з підрядними означальними, складнопідрядні речення з підрядними займенниково-означальними, складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, сполучне слово, сполучник, опорне слово, синкретизм, семантико-синтаксичні відношення, предикат, субстантив.

SUMMARY

Faryna N. H. Complex sentences of non-segmented structure in Ivan Franko's fictional prose. – Printed as manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology: speciality – 10.02.01 – Ukrainian Language. Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2017.

The thesis focuses on the analysis of complex sentences of non-segmented structures in Ivan Franko's fictional prose. Writer's role in shaping the national language

accounts for a critical need to analyze complex sentences in his works with due diligence. Additionally, the research appears relevant due to discrepancies in the division of dependent sentence parts in accordance with semantic, structural, or semantic-structural principles, as well as the lack of clear criteria for determining the scope of complex sentences of non-segmented structure. The aim of the thesis is to analyze structural and semantic features of complex sentences with subordinate relative and complement clauses in Ivan Franko's fictional prose.

Research database includes 3383 complex sentences with subordinate clauses of non-segmented structure collected by continuous sampling method from Ivan Franko's works "Borislav is Laughing", "Zakhar Berkut" (two author's lifetime editions (1883, 1902), and "Fateful Crossroads". The thesis consists of contents, introduction, three chapters, conclusions, list of references (including reference literature – 311 positions; sources – 4 titles), and 10 appendices. The scope of work is 217 pages; the main body makes 175 pages.

Introduction gives reasons for thesis topic selection and validates research relevance. It formulates the aim and objectives, selects the object and subject of analysis, defines the sources for collecting data and processing methods, outlines the academic novelty, as well as theoretical and practical significance of results. Finally, it provides information on practical evaluation of results and describes work structure and its scope.

The first chapter analyzes the nature of syntactic units, in which the subordinate part is related to a word or phrase in the main part, and offers our own view on the issues under discussion. Greater focus is placed on structural-semantic classification, including its semantic variant. The chapter studies basic principles of allocation and signs of adnominal-relative, pronominal-relative and complement complex sentences.

The second chapter is devoted to the characterization of formal-grammatical and structural-semantic features of complex sentences with subordinate clauses of attributive semantics. It analyzes the dynamics of qualitative and quantitative changes in the register of linking means, the ways of subordination for several predicative parts in one unit, positions in relation to the main part, and complications of dependent parts.

The third chapter elucidates structural-semantic specificity of complex sentences with complement subordinate clauses functioning in Franko's prose: belonging to certain parts of speech and significance of prop words, whose valence entails the introduction of object part and the selection of linking means for connecting it.

It has been proven that the writer worked meticulously on the texts of his works in revised editions, which is testified by numerous corrections in dependent parts of attribute and object semantics found in the text of the novel "Zahar Berkut". The research traces the phenomenon of simultaneous imposition of semantic-syntactic relations (syncretism), which were often the result of transposition functioning of communication means or prop words semantics.

Key words: complex sentences with relative subordinate clauses, complex sentences with pronominal-relative subordinate clauses, complex sentences with complement subordinate clauses, linking word, conjunction, prop word, syncretism, semantic-syntactic relations, predicate, substantive.